

ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΙΣΤΗ

Ιωάννης Παπαφιλιππόπουλος

Επισκέπτης Υγείας Τ.Ε. – πτυχ. Θεολογίας Α.Π.Θ.

ΜΑ Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών Ε.Α.Π.

Σύμφωνα με τον Τούντα, η ιστορία των αντιλήψεων σχετικά με την υγεία μπορεί να ταξινομηθεί στις ακόλουθες περιόδους:¹ α) Στη «μαγική» περίοδο κατά την οποία επικρατούσαν οι υπερφυσικές δοξασίες και οι εμπειρικές τεχνικές. β) Στη «θρησκευτική», κατά την οποία η πίστη δέσποζε ως πηγή ερμηνείας των βιολογικών φαινομένων. γ) Στην πρόιμη «επιστημονική – νατουραλιστική», όπως ήταν η ιπποκράτεια παράδοση, κατά τη διάρκεια της οποίας άνοιξε ο δρόμος της ανάπτυξης του ορθολογισμού. δ) Στη «μηχανιστική – θετικιστική», σύμφωνα με την οποία το ανθρώπινο σώμα θεωρήθηκε σαν μηχανή που αποτελείται από το άθροισμα ανατομικών μονάδων και βιολογικών διεργασιών. ε) Στη «σύγχρονη – ολιστική» θεώρηση για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Τα στάδια αυτά δεν ακολουθούν αυστηρή ιεραρχική ταξινόμηση, καθώς μπορεί να συνυπάρχουν ή να αλληλεπικαλύπτονται.

Η συγκρότηση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού για την υγεία αποτελεί μια δύσκολη υπόθεση, καθώς αντανακλά τις διάφορες πεποιθήσεις σχετικά με τον άνθρωπο και τη σχέση του με τον περιβάλλοντα κόσμο. Σύμφωνα με το βιοϊατρικό μοντέλο, το οποίο λαμβάνει υπόψη τις βιολογικές και στατιστικές παραμέτρους, η υγεία αποτελεί έκφραση της φυσιολογικής λειτουργίας του ανθρώπου, προσδιοριζόμενη από τους επιδημιολογικούς δείκτες και τις βιοστατιστικές μετρήσεις, ανιχνεύοντας τις παθολογικές παρεκτροπές από το «φυσιολογικό».² Στον αντίποδα αυτής της θέσης, ορισμένοι ερευνητές, λαμβάνοντας υπόψη κυρίως την κοινωνική και ηθική διάσταση της υγείας, θεωρούν την υγεία ως ένα σχετικό βίωμα για το οποίο μόνο ο υποκειμενικός ορισμός της υγείας έχει αξία.³ Σήμερα, ο πλέον γνωστός και ο επικρατέστερος προσδιορισμός της υγείας είναι αυτός του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), όπως διαμορφώθηκε το 1946, κατόπιν επιρροής των απόψεων του Sigerist: «Υγεία είναι η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι η απλή απουσία της αρρώστιας ή της αναπηρίας».⁴ Αυτός ο ορισμός, ενώ λαμβάνει υπόψη όλες τις διαστάσεις της

¹ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², Αθήνα, Οδυσσέας/Νέα Υγεία, 2001, σελ. 16.

² Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², ό.π., σελ. 24.

³ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², ό.π., σελ. 29.

⁴ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², ό.π., σελ. 30.

ανθρώπινης σφαίρας, φαίνεται αρκετά γενικός, καθώς τοποθετεί την υγεία σε δεοντολογικό επίπεδο ως «ουτοπική» επιδίωξη, ταυτίζοντάς την με μια επίπλαστη «ιδεατή» κατάσταση.

Γι' αυτό, αναπτύχθηκε η έννοια της «θετικής υγείας», η οποία δεν ταυτίστηκε απλώς με τη σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία, αλλά και με τη δημιουργικότητα, την δράση, το κέφι για τη ζωή, την αυτοπραγμάτωση, την αίσθηση της ευτυχίας, καθώς και με την προοπτική εκπλήρωσης των στόχων που θέτει ο καθένας αντιστοιχία με τη βιολογική του δυνατότητα.⁵ Έτσι, η «νόσος – disease» αποτελεί διαταραχή στο οργανικό, η «αρρώστια – illness» στο λειτουργικό και η «ασθένεια – sickness» στο κοινωνικό επίπεδο.⁶ Έτσι, η σύγχρονη αντίληψη για την υγεία προσανατολίζεται προς έναν «ολιστικό» προσδιορισμό της, σύμφωνα με τον οποίο ως «υγεία είναι η δυναμική ισορροπία του εσωτερικού με το εξωτερικό περιβάλλον, που παρέχει στο άτομο τη δυνατότητα να ζει δημιουργικά, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις και τις επιδιώξεις του».⁷

Οι προσωπικές πεποιθήσεις διαμορφώνονται από διάφορους παράγοντες, στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και η θρησκευτική πίστη. Στην εποχή μας φαίνεται να διαψεύδονται οι θεωρητικοί της εκκοσμίκευσης, οι οποίοι εκατό, περίπου, χρόνια πριν είχαν προβλέψει την περιθωριοποίηση της θρησκείας.⁸ Ο Bertrand έχει δηλώσει ότι οι ιδρυτές του Μαρξισμού προφήτεψαν λανθασμένα το τέλος της θρησκείας, διότι οι βάσεις του θρησκευτικού συναισθήματος δεν είναι μόνο κοινωνικές⁹. Ο Willaime αναφέρει ότι ενώ κατά τη δεκαετία του 1960 γινόταν λόγος για «παρακμή του θρησκευτικού», μετά το 1990 έγινε λόγος μάλλον για «επιστροφή του θρησκευτικού».¹⁰ Πάνω από εκατό εκατομμύρια αντίτυπα της Αγίας Γραφής πωλούνται ή χαρίζονται κάθε χρόνο, καθώς τυπώνεται σε 2.426 γλώσσες, ενώ το Κοράνιο είναι το πιο πολυδιαβασμένο βιβλίο στον ισλαμικό κόσμο, καθώς μόνο η Σαουδική Αραβία προσφέρει δωρεάν πάνω από τριάντα εκατομμύρια αντίτυπα τον χρόνο.¹¹ Ο Kristof θεωρεί ότι η αιώνια «διαμάχη» μεταξύ των θρησκειών συνεχίζεται, όμως, αυτή τη φορά με «όπλα» μια σειρά βιβλίων που απευθύνονται σε μετριοπαθές κοινό.¹² Έτσι, φαίνεται να δικαιώνεται η άποψη ότι η θρησκεία αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας, διαμορφώνοντας τις κοινωνικές σχέσεις, και επηρεάζοντας την προσωπικότητα εκάστου ανθρώπου, καθώς σχετίζεται ευθέως με

⁵ Ι. Τούντας, *Υπηρεσίες Υγείας*, Αθήνα, Οδυσσέας/Νέα Υγεία, 2008, σελ. 23.

⁶ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², όπ.π., σελ. 42.

⁷ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², όπ.π., σελ. 40.

⁸ D. Marquand, R.L. Nettle, *Θρησκεία και Δημοκρατία*, Μετ.: Φ. Τερζάκης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2003, σελ. 10.

⁹ J.P. Willaime, *Κοινωνιολογία των θρησκειών*, Μετάφραση: Α. Καραστάθη, Αθήνα, Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, 2004, σελ. 25.

¹⁰ J.P. Willaime, όπ.π., σελ. 159.

¹¹ «Κοράνι και Βίβλος στη μάχη των Γραφών», *The Economist/Η Καθημερινή*, 30/12/2007, σελ. 18.

¹² Ν. Kristof, «Οι πόλεμοι των θρησκειών», *Η Καθημερινή*, 29/11/2009.

την ατομική και κοινωνική συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής.¹³ Το ότι η θρησκεία σχετίζεται άμεσα με την κοινωνία και τον πολιτισμό¹⁴ γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό στις παραδοσιακές προνεωτερικές κοινωνίες όπου η θρησκεία κατέχει δεσπόζουσα θέση.¹⁵

Με τον τρόπο αυτόν επανέρχεται στο προσκήνιο η σχέση μεταξύ υγείας και θρησκείας, καθώς η διάκριση μεταξύ «φυσιολογικού» και «παθολογικού» πραγματοποιείται με τη σύγκριση των συλλεχθέντων δεδομένων σε σχέση με τις ατομικές αξίες, το σκοπό της ζωής, τα «πιστεύω», τις πνευματικές αναζητήσεις, τα στερεότυπα που ισχύουν ανάλογα με την ηλικία του ατόμου, και τα ισχύοντα πολιτισμικά ή κοινωνικά πρότυπα.¹⁶ Όλα αυτά παίζουν σημαντικό ρόλο στο πως κάποιο άτομο αντιλαμβάνεται τα σημαντικά γεγονότα και την ποιότητα της ζωής, καθώς και τις πεποιθήσεις ή προσδοκίες που σχετίζονται με το επίπεδο της υγείας. Έτσι, ενώ οι φιλοσοφία συνδέει την υγεία με την ευτυχία, η θεολογία την θεωρεί ως αποτέλεσμα της αρμονικής σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό.¹⁷

Ο Τριχόπουλος αναφέρει κάποιες θρησκευτικές πρακτικές που μπορεί να σχετίζονται με τη διαφύλαξη ή όχι της υγείας. Αυτές είναι η περιτομή για τους Εβραίους και τους μουσουλμάνους, η απαγόρευση της αντισύλληψης για τους ρωμαιοκαθολικούς, η αποχή από το κάπνισμα για τους «αντβεντιστές της έβδομης ημέρας», καθώς και ο ρόλος του κανιβαλισμού όσον αφορά την αιτιολογία της νευρολογικής νόσου «Κιφου», η οποία παρατηρήθηκε σε απομονωμένες πληθυσμιακές ομάδες της Νέας Γουινέας.¹⁸ Ο Τούντας επισημαίνει ότι τα παραδοσιακά μακριά ισλαμικά φορέματα ενώ προστατεύουν το δέρμα από την ηλιακή ακτινοβολία, ευθύνονται για την αύξηση της συχνότητας της οστεομαλακίας, της φυματίωσης και της αναιμίας, όπως διαπιστώθηκε σε γυναίκες της Υεμένης.¹⁹ Για τους Ασιάτες, η παραδοσιακή θεωρητική βάση της υγείας εδράζεται στον Ταοϊσμό, ο οποίος αναζητά την ισορροπία μεταξύ των πραγμάτων. Γι' αυτό και η καλή υγεία επιτυγχάνεται μέσω της ισορροπίας μεταξύ του «yin», δηλαδή του θηλυκού, αρνητικού, σκοτεινού και ψυχρού και του «yang» που αντιπροσωπεύει το αρσενικό, θετικό, φωτεινό και θερμό.²⁰ Οι Λατινοαμερικάνοι επηρεάζονται σημαντικά από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, θεωρούν ότι ο Θεός δωρίζει την

¹³ Α. Σταλίδης, «Η θρησκεία δεν είναι 'ιδιωτική υπόθεση'», *Αρδην*, τεύχος 72, σελ.71.

¹⁴ Σ. Πορτελάνος, *Διαπολιτισμική Θεολογία-Πρόταση διαθεματικής διδακτικής*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ. 26-28.

¹⁵ Μ. Μπέγζος, *Φιλοσοφική Ανθρωπολογία της Θρησκείας*⁷, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2008, σελ. 25.

¹⁶ Μ. Gordon, *Εγχειρίδιο Νοσηλευτικής Διάγνωσης*, Επιμέλεια Ελληνικής Έκδοσης: Α. Βασιλειάδου, Χ. Λεβεντέλης, Αθήνα, ΒΗΤΑ, σελ. 2-6.

¹⁷ π. Φ. Φάρος, *Η ίαση ως υγείας ολοκληρία-Η ολιστική ιατρική ως εκκλησιαστική παράδοση και επιστημονική πρωτοπορία*², Αθήνα, Αρμός, 2003, σελ. 24.

¹⁸ Δ. Τριχόπουλος, *Επιδημιολογία: Αρχές-Μέθοδοι-Εφαρμογές*, Αθήνα, Γρ. Παρισιάνος, 1982, σελ. 133-134.

¹⁹ Ι. Τούντας, *Κοινωνία και Υγεία*², όπ.π., σελ. 203.

²⁰ C. Taylor, C. Lillis, P. LeMone, *Θεμελιώδεις Αρχές της Νοσηλευτικής: Η Επιστήμη και η Τέχνη της Νοσηλευτικής Φροντίδας, Τόμος I*, Επιμέλεια: Χ. Λεμονίδου, Ε. Πατηράκη-Κουρμπάνη, Ε., Αθήνα, Πασχαλίδης, σελ. 74.

υγεία και επιτρέπει την αρρώστια, ενώ εκλαμβάνουν την ασθένεια ως θεϊκή τιμωρία και γι' αυτό καταφεύγουν σε πρακτικές εξιλέωσης.²¹ Επίσης, οι ιθαγενείς της Χαβάης βιώνουν την ασθένεια και τον θάνατο χωρίς φόβο, θεωρώντας τα ως μέρη του «όλου», ενώ οι παραδοσιακές μαγικο-θρησκευτικές θεραπευτικές πρακτικές των «βουντού» και των «σαμάνων», οι οποίες περιλαμβάνουν τις τελετές, τη νηστεία, την βοτανοθεραπεία, την περισυλλογή και την πίστη, φαίνεται να έχουν μεγάλη απήχηση στους Αφρικανοαμερικανούς και στους ιθαγενείς της Βορείου Αμερικής αντιστοίχως.²²

Στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία παρατηρείται αυξημένο ενδιαφέρον για τη σχέση υγείας και θρησκευτικής πίστης. Για παράδειγμα, οι Puchalski και Larson αναφέρουν ότι από το 75% των Αμερικανών η θρησκεία θεωρείται ως βασική πτυχή της ζωής και ως μέσο ανάρρωσης.²³ Οι ηλικιωμένοι έχουν την τάση να αποδίδουν την υγεία και την ασθένεια, εν μέρει, και στις επεμβάσεις του Θεού.²⁴ Κάποιες έρευνες αναφέρουν την ευεργητική επίδραση της θρησκείας ως προς το επίπεδο της υγείας και της θνησιμότητας.²⁵ Ως προς την επίδραση της παρακολούθησης των λατρευτικών τελετών και της ένταξης στην εκκλησιαστική κοινότητα οι Koenig και Larson παρατηρούν ότι η συμμετοχή σε αυτές συνδέεται με τη μικρότερη χρήση νοσοκομειακών υπηρεσιών από ενήλικους ασθενείς²⁶, ενώ άλλοι συμπληρώνουν παρατηρώντας ότι εντοπίστηκαν και χαμηλότερα ποσοστά θνησιμότητας σε σχέση με τα άτομα που δεν συμμετείχαν σε λατρευτικές συνάξεις.²⁷ Αξιοσημείωτη θεωρήθηκε και η θετική επίδραση της προσευχής ως προς την ανάρρωση ατόμων με υπέρταση.²⁸

Στην ελληνική βιβλιογραφία συναντούμε πρόσφατες εργασίες οι οποίες ανήκουν σχεδόν στο ίδιο κλίμα που περιγράψαμε προηγουμένως. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι οι Κοτρώτσιου και Τζούνης υποστηρίζουν ότι άτομα με υψηλά επίπεδα πνευματικής ευεξίας παρουσίασαν χαμηλότερα επίπεδα άγχους και αντιμετώπισαν με μεγαλύτερη αισιοδοξία την ασθένειά τους, ενώ τα θρησκευόμενα άτομα είναι πιο ικανοποιημένα από τη ζωή τους, καθώς και ότι η προσευχή μπορεί να δράσει υποστηρικτικά σε καταστάσεις σοβαρής σωματικής

---

²¹ C. Taylor, C. Lillis, P. LeMone, P., όπ.π., σελ. 75.

²² C. Taylor, C. Lillis, P. LeMone, P., όπ.π., σελ. 74-76.

²³ M.C. Puchalski, B.D. Larson, "Developing Curricula in Spirituality and Medicine", *Academic Medicine*, 1998, τ.:73, τ.:9, σελ. 970-974.

²⁴ A.L. Ross, "Spiritual aspects of Nursing", *Journal of Advanced Nursing*, 1994, τ.:19, σελ.439-447.

²⁵ S.J. Levin, "How Religion Influences Morbidity and Health: Reflections on Natural History, Salutogenesis and Host Resistance", *Social Science and Medicine*, 1996, τ.:43, τ.:5, σελ.849-864.

²⁶ H.G. Koenig, D.B. Larson, "Use of hospital services, religious attendance, and religious affiliation", *Southern Medical Journal*, 1998, τ.:91, τ.:10, 925-932.

²⁷ J.W. Strawbridge, "Frequent Attendance at Religious Services and Mortality over 28 years", *American Journal of Public Health*, 1997, τ.:87, τ.:6, σελ. 957-961.

²⁸ C.R. Byrd, "Positive Therapeutic Effects of Intercessory Prayer in Coronary Care Unit Population", *Southern Medical Journal*, 1998, τ.:81, τ.:7, σελ. 826-829.

ανικανότητας.²⁹ Η Κούτα επισημαίνει τη σχέση μεταξύ του πολιτισμικού περιβάλλοντος, των πεποιθήσεων, των θρησκευτικών πρακτικών και της υγείας και υπογραμμίζει τη σημασία των ως άνω στην επιτυχημένη εφαρμογή των προγραμμάτων αγωγής και προαγωγής της υγείας, καθώς και στην αποτελεσματική παροχή ολιστικής νοσηλευτικής φροντίδας.³⁰ Η Ματάλα δέχεται ότι οι τροφικές απαγορεύσεις των τριών μεγάλων μονοθεϊστικών θρησκειών καθιερώθηκαν για λόγους εγκράτειας, διατήρησης της ταυτότητας, οικολογίας, οικονομίας και υγιεινής, ειδικά σε ό,τι αφορά τη νηστεία και την απαγόρευση κατανάλωσης αίματος, ψοφιμιών και χοιρινού κρέατος.³¹

Ειδικότερα, όσον αφορά στη σχέση των Ιερών Γραφών με την υγεία μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι εκδηλώνεται αρκετό ενδιαφέρον. Έτσι, συχνά προβάλλονται τα χωρία της Αγίας Γραφής που υποδεικνύουν ή μπορεί να επηρεάσουν τη συμπεριφορά κάποιου ως προς τη διαφύλαξη της υγείας. Κάποιοι, εκλαμβάνουν τις τροφικές απαγορεύσεις ή τις διατάξεις καθαρότητας της Π.Δ. ως εντολές υγιεινής, οι οποίες είναι ευεργετικές ακόμη και σήμερα. Συχνά προβάλλεται η Αγία Γραφή για να τεκμηριωθούν οι κανόνες υγιεινής διατροφής, αποφυγής του αλκοόλ, καθώς και άλλων διεργετικών και τοξικών ουσιών όπως είναι η καφεΐνη και ο καπνός. Ακόμη, χρησιμοποιείται ως πηγή για να στηριχτεί η υπευθυνότητα που πρέπει να έχει κάποιος ως προς τη φροντίδα του σώματός του, η σύνδεση αμαρτίας – υγείας, η σχέση του ψυχικού στρες με την υγεία, καθώς και μια σειρά υγιεινών πρακτικών όπως είναι η σωματική άσκηση και ο έλεγχος του σωματικού βάρους.

Η ίδια λογική διέπει και τις προσεγγίσεις του Κορανίου ως προς την υγεία. Ο Athar θεωρεί το Κοράνιο ως «οδηγό υγείας», ενώ άλλοι το εκλαμβάνουν ως πηγή ατομικής, δημόσιας και περιβαλλοντικής υγιεινής, αγωγής και προαγωγής της υγείας, διατροφής, φιλοσοφίας της ιατρικής, καθώς και άλλων θεμάτων που αφορούν την υγεία. Η Stacey αναφέρει ότι το Κοράνιο αποτελεί πηγή ολιστικής προσέγγισης της υγείας και μέσο θεραπείας. Επίσης, ο Baasher υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της πνευματικότητας του Κορανίου ως προς την ψυχική υγεία, ενώ άλλοι θεωρούν το Κοράνιο ως πηγή διατήρησης της ψυχολογικής ισορροπίας. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι το Κοράνιο αποτελεί την κυριότερη πηγή ιατρικής δεοντολογίας και βιοηθικής της ισλαμικής ιατρικής.

Ποια είναι, όμως, η σχέση της Ορθοδοξίας με την υγεία; Αρκετά έχουν ειπωθεί για τις ευεργετικές επιδράσεις της νηστείας, της εγκράτειας και του μυστηρίου της εξομολογήσεως. Όμως, η σχέση Ορθοδοξίας – υγείας είναι βαθύτερη, οντολογικής φύσεως και δεν θα πρέπει να

---

²⁹ Ε. Κοτρώτσιου, Ε. Τζούνης, «Η επίδραση της πνευματικής ζωής στην υγεία του ανθρώπου», *Νοσηλευτική*, 2008, τ.:47, τ.:4, σελ.:433-441.

³⁰ Χ. Κούτα, «Υγεία και Κουλτούρα», *Νοσηλευτική*, 2007, τ.:46, τ.:2, σελ.176-180.

³¹ Α.Λ. Ματάλα, «Διαιτητικοί κανόνες στις μεγάλες θρησκείες», *Πρακτικά 3^{ου} Σεμιναρίου Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας 'Διατροφή: Υγεία και Πολιτισμός'*, Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 27/11/2008, σελ. 12-13.

εξαντλείται στα φαινόμενα. Για την Ορθοδοξία η Εκκλησία αποτελεί θεραπευτήριο, διότι προσφέρει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να μεταβεί από την κατάσταση του ατόμου σε εκείνη του προσώπου. Ποια είναι η διαφορά αυτών των δύο; Το άτομο αποτελεί έννοια αριθμητική, που πηγάζει από την απομόνωσή του από τα υπόλοιπα άτομα. Έτσι, η ατομικότητα αποτελεί φορέα «νόσου», διότι στο βάθος της υποκρύπτεται ο φόβος του θανάτου και του οντολογικού μηδενισμού. Η Εκκλησία δανείζεται την έννοια του προσώπου από την πίστη της στον Τριαδικό Θεό. Η Εκκλησία θεραπεύει όχι με όσα λέγει, αλλά με ό,τι είναι, δηλαδή μια κοινότητα ελεύθερης και ανεξάντλητης αγάπης, η οποία δεν περιορίζεται στο επίπεδο του συναισθήματος, αλλά της ζωντανής σχέσης, κατά το πρότυπο των προσώπων της Αγίας Τριάδας. Επομένως, η ίαση συνδέεται άμεσα με την αποκατάσταση της ελευθερίας, της ειρήνης και της δικαιοσύνης που επέφερε η κατάσταση της φθοράς και του θανάτου. Έτσι, η θεραπεία αποκτά όχι μόνο ατομικό, αλλά και συλλογικό χαρακτήρα. Ο Χριστός, ως Πηγή Ζωής και ως θεράπων επιτελεί το έργο της «ολιστικής» σωτηρίας, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στο σώμα, αλλά βλέπει τον άνθρωπο ως μια ενιαία ψυχοσωματική και πνευματική οντότητα. Γι' αυτό η υγεία και η ασθένεια ερμηνεύονται οντολογικά λαμβάνοντας ευρύτερες πνευματικές και παιδαγωγικές διαστάσεις, καθώς προωθούν όχι την ορατή και υλική ευημερία, αλλά την κατάκτηση της συνθήκης της ελευθερίας και της αλήθειας.